مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴ . پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021
۷-۲۴
تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۵/۱۸ تاریخ پذیرش نهایی : ۱۴۰۰/۸/۲۶

فراتحلیلی بر پژوهش‌های چاپ‌شده در حوزه تاب‌آوری شهری در ایران

نبی مرادپور: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران.
احمد پوراحمد*: استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران.
حسین حاتمی نژاد: دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران.
کرامت الله زیاری: استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران.

چکیده

فراتحلیل، روشی آماری برای ترکیب نتایج حاصل از مطالعات پژوهشی مختلف در باب یک مسئله پژوهشی ویژه برای حصول به نتیجه‌ای کلی و مستلزم تلفیق کمی یا کیفی یافته‌های حاصل از مطالعات مختلف است و امکان حصول به یافته‌های دقیق را در پرتو تلفیق آن‌ها فراهم می‌کند. هدف پژوهش حاضر این است که با استفاده از روش فراتحلیل، مطالعات حوزه تاب‌آوری شهری در ایران را بررسی و تحلیل کند و سپس صورت‌بندی منظمی از آن‌ها ارائه دهد. روش انجام این پژوهش، توصیفی – تحلیلی و ماهیت آن، کاربری – توسعه‌ای است. مجله‌های مورد تائید وزارت علوم و تحقیقات و فناوری در رشته‌های جغرافیا، معماری و شهرسازی، مدیریت، محیطزیست و زمین‌شناسی، جامعه آماری پژوهش را تشکیل می‌دهند. نتایج حاصل از فراتحلیل نشان‌دهنده این است که میزان تاب‌آوری در شهرهای ایران پایین است. بافت مرکزی شهرها، بافت‌های فرسوده شهرها و سکونتگاه‌های غیررسمی نسبت به سایر محدوده‌های شهر، از تاب‌آوری پایین‌تری برخوردار هستند.

واژگان کلیدی: تاب‌آوری، تاب‌آوری شهری، فراتحلیل، فراتحلیل تاب‌آوری شهری.

A meta-analysis of published research in the field of urban resilience in Iran

Abstract

Meta-analysis is a statistical method for combining the results of different research studies on a specific research problem to achieve a general conclusion and requires a quantitative or qualitative combination of the findings of different studies. The purpose of this study is to use meta-analysis method to study and analyze urban resilience studies in Iran and then provide a systematic formulation of them. The method of this research is descriptive-analytical and its nature is applied. Journals approved by the Ministry of Science, Research and Technology in the fields of geography and geology constitute the statistical population of the research. The results of meta-analysis show that the rate of resilience in Iranian cities is low. The central fabric of cities, the worn-out textures of cities, and informal settlements have lower resilience than other parts of the city.

Keywords: Resilience, urban resilience, meta-analysis, meta-analysis of urban resilience.

* نویسنده مسؤول apoura@ut.ac.ir

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

مقدمه

مفهوم تاب‌آوری در علوم مختلف موردتوجه قرارگرفته است؛ در علوم اجتماعی برای «توضیح واکنش‌های رفتاری جوامع، مؤسسات و اقتصاد مکان‌های مختلف» استفاده می‌شود (Adger et al., 2005). در ارتباط با مخاطره و سوانح به‌عنوان «میزان ظرفیت یک سیستم یا بخشی از آن برای جذب حوادث مخاطره انگیز و بازتوانی سریع» (Klein et al., 2003) و در اقتصاد، به‌عنوان «واکنش و سازگاری ذاتی افراد و جوامع در برابر مخاطرات تطوری که آن‌ها را قادر به کاهش خسارات زیان‌های بالقوه ناشی از مخاطره سازد» تعریف‌شده است (Rose, 2004). در روانشناسی «بر توانایی افراد در تطبیق مناسب با شرایط تنش‌زا و دشواری‌ها و دور شدن از مشکلات» تأکید دارد (Masten, 1990). در علوم ریاضی، به «زمان موردنیاز برای سیستم جهت بازگشت به تعادل هنگام جابجایی» اشاره دارد (Bodin & Wiman, 2004). این مفهوم، در برنامه‌ریزی شهری نیز مورداستفاده قرارگرفته است. در مطالعات شهری، تاب‌آوری عمدتاً اشاره به ظرفیت بهبود در برابر فجایع طبیعی مانند زلزله، سیل و جنگ دارد (Stehr, 2006). درواقع شهر تاب‌آور، شهری است که در آن بلایا به کمترین میزان رسیده است؛ زیرا که در شهرهای تاب‌آور، مردم آن در خانه و محله‌های با خدمات منظم و زیرساخت‌هایی که از قوانین ساختمانی معقول پیروی می‌کنند، ساکن هستند؛ بدون آنکه در آن به خاطر کمبود اراضی مناسب، خانه‌سازی‌های بی‌قاعده بر روی دشت‌های سیل خیز و زمین‌های شیب‌دار صورت گرفت باشد. شهر تاب‌آور دارای دولت‌های محلی صالح و پاسخگو است که دغدغه شهرنشینی پایدار را دارد و قبل، حین و پس از یک رویداد طبیعی ناگوار، خود را ملزم به تأمین منابع لازم جهت ظرفیت‌های مدیریت و سازمان‌دهی می‌داند (مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر تهران، ۱۳۹۶: ۶). شهر تاب‌آور، یک شبکه پایدار از سیستم‌های فیزیکی و اجتماع‌ها است. سیستم‌های فیزیکی، اجزای محیطی و ساخته‌شده شهر هستند که شامل جاده‌ها، ساختمان‌ها، زیرساخت‌ها، تسهیلات ارتباطی، خاک، سایر ویژگی‌های جغرافیایی است. درمجموع، سیستم‌های فیزیکی به‌عنوان کالبد، استخوان‌ها، شریان‌های یک شهر عمل می‌کنند، زمان سانحه، سیستم‌های فیزیکی باید قادر به ادامه حیات و عملکرد در شرایط وخیم باشند. اجتماع‌ها، اجزای اجتماعی و سازمانی شهر هستند، فعالیت‌ها را هدایت کرده و به نیازهای آن پاسخ داده و از تجربه‌های آن‌ها استفاده می‌کنند. زمان سانحه، اجتماع‌ها باید قادر به نجات و عملکرد در شرایط بحرانی و ویژه باشند. همچنین جامعه تاب‌آور جامعه‌ای است که اقدام هدفمند برای ارتقای ظرفیت فردی، جمعی شهروندان و نهادهای خود انجام دهد تا بتواند به دوره تغییر اقتصادی و اجتماعی پاسخ گفته و بر آن تأثیر بگذارد (رکن‌الدین افتخاری و صادقلو، ۱۳۹۶: ۲۵۹-۲۶۰). در حال حاضر، تاب‌آوری یک مفهوم جامع در بسیاری از محافل علمی است (Sharifi & Yamagata, 2016) و از آن به‌عنوان یک لنز جدید برای مقابله با مشکلات در حال تغییر، غیرقابل‌پیش‌بینی و پیچیده نام‌برده می‌شود و به‌عنوان بخشی از دستور کار جدید برای بسیاری از کشورها و اهداف توسعه پایدار در سطح جهان، مطرح است. کاربردهای تاب‌آوری در تمامی مقیاس‌ها از سطح ملی و بین‌المللی تا سطح محلی گسترش‌یافته است. تاب‌آوری به دلیل توانایی برای مقابله با چالش‌های غیرقابل‌پیش‌بینی، در جهان توجه قابل‌ملاحظه‌ای را به خود جلب کرده است (Hosseinio-on, 2018). در دهه‌های گذشته در ایران نیز به تاب‌آوری شهری توجه شده است؛ به‌طوری‌که پژوهش‌های زیادی در ارتباط با آن منتشر شده است. اهمیت موضوع تاب‌آوری شهری و پژوهش‌های پراکنده فراوان در این حوزه، نویسندگان را بر آن داشت که با استفاده از روش فراتحلیل صورت‌بندی منظمی از این پژوهش‌ها ارائه دهند. روش فراتحلیل با جمع‌آوری یافته‌های پژوهشی از مطالعات مختلف در حوزه‌ای خاص، درصدد ترکیب و یکپارچه‌سازی آن‌ها است تا از این طریق بتواند یافته‌های جدیدی را ارائه دهد (کرمانی و همکاران، ۱۳۹۷؛ شفیعا و همکاران، ۱۳۹۲؛ خلعتبری، ۱۳۸۷)؛ بنابراین هدف پژوهش حاضر این است که با استفاده از روش فراتحلیل، مطالعات حوزه تاب‌آوری شهری در ایران را بررسی و تحلیل کند و سپس صورت‌بندی منظمی از آن‌ها ارائه دهد و درصدد پاسخ‌دهی به سؤال‌های زیر است:

- رویکردهای روش‌شناختی به‌کاررفته در پژوهش‌های حوزه تاب‌آوری شهری در ایران چه بوده است؟
- کدام‌یک از استان‌های کشور ایران بیشتر موردتوجه پژوهشگران بوده است؟
- وضعیت تاب‌آوری شهرهای ایران چگونه است؟

مفهوم تاب‌آوری شهری

ریشه کلمه Resilience (تاب‌آوری) واژه‌ی لاتین Resilio به معنی حالت ارتجاعی داشتن یا بازگشت به شرایط پیشین یا پرش به گذشته است (Klein et al., 2003). این مفهوم در دهه ۱۹۷۰، توسط هولینگ[1] با انتشار مقاله‌ای با عنوان تاب‌آوری و مقاومت سیستم‌های اکولوژیکی (۱۹۷۳) مطرح شد. وی تاب‌آوری را معیاری

1- Holing

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴. پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

از توانایی سیستم برای جذب تغییرات با حفظ مقاومت قبلی بیان کرد (Holing, 1973).
مفهوم تاب‌آوری در علوم مختلف موردتوجه قرارگرفته است؛ در علوم اجتماعی برای «توضیح واکنش‌های رفتاری جوامع، مؤسسات و اقتصاد مکان‌های مختلف» استفاده می‌شود (Adger et al., 2005). در ارتباط با مخاطره و سوانح به‌عنوان «میزان ظرفیت یک سیستم یا بخشی از آن برای جذب حوادث مخاطره انگیز و بازتوانی سریع» تعریف‌شده است (Klein et al., 2003). در اقتصاد، به‌عنوان «واکنش و سازگاری ذاتی افراد و جوامع در برابر مخاطرات تطوری که آن‌ها را قادر به کاهش خسارات زیان‌های بالقوه ناشی از مخاطره سازد» تعریف می‌شود (Rose, 2004). در روانشناسی «بر توانایی افراد در تطبیق مناسب با شرایط تنش‌زا و دشواری‌ها و دور شدن از مشکلات» تأکید دارد (Masten, 1999). در علوم ریاضی، به «زمان موردنیاز برای سیستم جهت بازگشت به تعادل هنگام جابجایی» اشاره دارد (Bodin & Wiman, 2004).
مفهوم تاب‌آوری اخیراً در برنامه‌ریزی شهری مورداستفاده قرارگرفته است. شهر تاب‌آور شهری است که در آن بلایا به کمترین میزان رسیده است؛ زیرا که مردم آن در خانه و محله‌های با خدمات منظم و زیرساخت‌هایی که از قوانین ساختمانی معقول پیروی می‌کنند؛ بدون آنکه در آن به خاطر کمبود اراضی مناسب، خانه‌سازی‌های بی‌قاعده بر روی دشت‌های سیل خیز و زمین‌های شیب‌دار صورت گرفت باشد. شهر تاب‌آور دارای دولت‌های محلی صالح و پاسخگو است که دغدغه شهرنشینی پایدار را دارد و قبل، حین و پس از یک رویداد طبیعی ناگوار، خود را ملزم به تأمین منابع لازم جهت ظرفیت‌های مدیریت و سازمان‌دهی می‌داند (مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر تهران، ۱۳۹۶: ۶). در مطالعات شهری، تاب‌آوری عمدتاً اشاره به ظرفیت بهبود در برابر فجایع طبیعی مانند زلزله، سیل و جنگ دارد (Stehr, 2006) اما مفهوم فاجعه شامل بسیاری از سایر رویدادهای مهم مانند بحران اقتصادی هم می‌شود (مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر تهران، ۱۳۹۶: ۶). شهر تاب‌آور، یک شبکه پایدار از سیستم‌های فیزیکی و اجتماع‌ها است. سیستم‌های فیزیکی، اجزای محیطی و ساخته‌شده شهر هستند که شامل جاده‌ها، ساختمان‌ها، زیرساخت‌ها، تسهیلات ارتباطی، خاک، سایر ویژگی‌های جغرافیایی است. درمجموع، سیستم‌های فیزیکی به‌عنوان کالبد، استخوان‌ها، شریان‌های یک شهر عمل می‌کنند، زمان سانحه، سیستم‌های فیزیکی باید قادر به ادامه حیات و عملکرد در شرایط وخیم باشند. اجتماع‌ها، اجزای اجتماعی و سازمانی شهر هستند، فعالیت‌ها را هدایت کرده و به نیازهای آن پاسخ داده و از تجربه‌های آن‌ها استفاده می‌کنند. زمان سانحه، اجتماع‌ها باید قادر به نجات و عملکرد در شرایط بحرانی و ویژه باشند. همچنین جامعه تاب‌آور جامعه‌ای است که اقدام هدفمند برای ارتقای ظرفیت فردی، جمعی شهروندان و نهادهای خود انجام دهد تا بتواند به دوره تغییر اقتصادی و اجتماعی پاسخ گفته و بر آن تأثیر بگذارد. شهرهای تاب‌آور طوری ساخته‌شده‌اند که محکم و قابل‌انعطاف هستند. سیستم‌های خطوط حیاتی جاده‌ها، تسهیلات و امکانات رفاهی حمایتی دیگر طوری طراحی‌شده‌اند که در برابر بالا آمدن آب، بادهای شدید، زمین‌لرزه و حمله‌های تروریستی به عملکرد خود ادامه دهند. توسعه جدید آن‌ها به‌دوراز نواحی پرمخاطره هدایت‌شده و توسعه کنونی آسیب‌پذیر آن‌ها به نواحی امن منتقل‌شده است. ساختمان‌های آن‌ها طوری ساخته‌شده که با کدهای استاندارد تهدید مخاطرات سازگار باشند. سرانجام سازمان‌های دولتی، غیردولتی و بخش خصوصی آن‌ها دارای اطلاعات دقیق آسیب‌پذیری از مخاطرات و منشأ بلایا است و با شبکه‌های ارتباط کارآمد به هم متصل شده و در کار گروهی باتجربه هستند؛ بنابراین شهر بدون سیستم‌های فیزیکی و اجتماع‌های تاب‌آور به‌طور شدیدی در برابر سوانح آسیب‌پذیر است که شهرها را در برابر مخاطرات مختلف آسیب‌پذیر می‌سازد (رکن‌الدین افتخاری و صادقلو، ۱۳۹۶: ۲۵۹-۲۶۰).

روش تحقیق

انباشت دانش به مدد نتایج حاصل از پژوهش‌های علمی، ویژگی همیشگی دانش بشری بوده و اکنون در علوم مختلف، بحران در پژوهش مشاهده می‌شود. این موضوع بیشتر به دلیل حجم زیاد و پراکندگی بیش‌ازحد انتشارات علمی، حتی در یک موضوع خاص و پرداختن به ابعاد گوناگون یک مسئله پژوهشی از منظرها و لنزهای مختلف است (نصرالهی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۹۴). ازجمله اهداف پژوهش‌های علمی می‌توان به کندوکاو در پژوهش‌ها برای دست یافتن به نتایج مطمئن، رفع تناقضات موجود در انواع مطالعات و کشف شکاف‌های دانشی اشاره کرد. روش فراتحلیل، مروری سیستماتیک برای نیل به اهداف با تحلیل آماری یافته‌های کمی حاصل از مطالعات مرتبط به یک مسئله پژوهشی است. چنین مروری امکان تعیین شکاف بین پژوهش و عمل را فراهم می‌کند و نوعی تلخیص مستند از نتایج حاصل از متون پژوهشی ارائه می‌دهد (Koufogiannakis, 2012). فراتحلیل، روشی آماری برای ترکیب نتایج حاصل از مطالعات پژوهشی مختلف در باب یک مسئله پژوهشی ویژه برای حصول به نتیجه‌ای کلی و مستلزم تلفیق

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

کمی یا کیفی یافته‌های حاصل از مطالعات مختلف است و امکان حصول به یافته‌های دقیق را در پرتو تلفیق آن‌ها فراهم می‌کند (ایمان و خواجه‌نوری، ۱۳۸۵: ۸۷). هدف پژوهش حاضر بررسی و تحلیل مطالعات تاب‌آوری شهری در ایران با استفاده از روش فراتحلیل و سپس ارائه فرمول‌بندی نظام‌مند آن‌ها است. روش و ماهیت این پژوهش به ترتیب توصیفی – تحلیلی و کاربردی – توسعه‌ای است. جامعه آماری پژوهش شامل مجلات مورد تائید وزارت علوم و تحقیقات و فناوری جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۸[۱] در زمینه‌های جغرافیا، زمین‌شناسی، معماری، شهرسازی، محیط‌زیست و مدیریت است.

نوع و سطح فراتحلیل

فراتحلیل در بسیاری از مواقع با انجام تحلیل‌های آماری، سعی در ترکیب پژوهش‌های پیشین دارد؛ اما با توجه به ماهیت پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه تاب‌آوری شهری، این پژوش از روش فراتحلیل به‌صورت کیفی و تحلیلی استفاده می‌کند. در فراتحلیل کیفی، بیشتر از آماره‌های توصیفی استفاده می‌شود. مشخص کردن فراوانی، درصد فراوانی، فراوانی تجمعی و درصد آن، ترسیم نمودار و... از ارکان مهم این تحلیل محسوب می‌شود (سلیمی و مکنون، ۱۳۹۷ و عباسی ورکی و همکاران، ۱۳۹۷).

انتخاب مطالعات برای ورود به فراتحلیل

در این مرحله داده‌ها جمع‌آوری و انتخاب می‌شوند. برای جمع‌آوری داده‌ها، ابتدا وب‌سایت‌های مجلات ذکرشده در بخش قبل را با استفاده از کلیدواژه‌های « تاب‌آوری و تاب‌آوری شهری» در شماره‌های منتشرشده تا تاریخ ۱۴۰۰/۳/۲۰ جستجو شده است. بر اساس استراتژی، ۲۲۶ مقاله مرتبط با تاب‌آوری دریافت شد. سپس مقالات بر اساس عنوان، چکیده، روش تحقیق، حوزه موردمطالعه و نتایج به‌دقت موردمطالعه قرار گرفتند. پس از مطالعه آن‌ها، ۱۱۹ مقاله حذف و ۱۰۷ مقاله برای فراتحلیل انتخاب شدند. فرآیند کامل انتخاب مقالات در شکل ۱ ارائه‌شده است.

یافته‌های پژوهش

فراتحلیل روند پژوهش‌ها بر اساس سال چاپ

همان‌طور که در بخش‌های قبلی توضیح داده شد، ۱۰۷ مقاله به فراتحلیل وارد شد. این مقاله‌ها، در بازه زمانی ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰ قرار دارند. یکی از دلایلی که باعث توجه به تاب‌آوری شهری در سال ۱۳۹۶ شده است، وقوع زلزله در شهر سرپل ذهاب است؛ به‌طوری‌که براثر این زلزله حدود ۶۲۰ نفر جان باختند، ۹۳۸۸ نفر زخمی و حدود ۷۰۰۰۰ هزار نفر بیخانمان شدند. در سال ۱۳۹۸ به دلیل وقوع سیل در شهرهای آق‌قلا، شیراز[۲]، پل‌دختر، نورآباد (دلفان)، شهرهای استان خوزستان و ... تاب‌آوری شهری بیشتر موردتوجه قرارگرفته است؛ بنابراین می‌توان گفت که توجه به تاب‌آوری شهری در ایران بیشتر به دلیل حوادثی بوده است که رخ‌داده است؛ چراکه تا قبل این حوادث پژوهش‌های اندکی انجام‌شده است. درصورتی‌که تاب‌آوری شهری یکی از موضوعات مهم در برنامه‌ریزی شهری است و همواره می‌بایست موردتوجه پژوهشگران و سازمان‌های دولتی و خصوصی باشد.

فراتحلیل عنوان پژوهش‌ها

مطالعات بسیاری روی تاب‌آوری جامعه صورت گرفته است. مرور ادبیات تحقیق نشان می‌دهد که بلایای گوناگونی مانند سیل[۳] (Sadiq and Noonan. 2015)، بحران سیل[۴] (King, 2008)، خشونت[۵] (Marin and Russo, 2016; Mason and Pulvirenti et al., 2013)، بحران آب شیرین[۶] (Alessa et al., 2008)، طوفان[۷] (Burton, 2015)، خشک‌سالی[۸] (Brock et al., 2003)، تغییر اقلیم[۹] (Ledger et al., 2012)، آتش‌فشان[۱۰] (Paton et al., 2001)، سونامی[۱۱] (Znati and Comfort, 2016) و زلزله[۱۲] (Ainuddin and Routray, 2012; Wilson, 2013) موردبررسی قرارگرفته است. نتایج حاصل از فراتحلیل مقاله‌های چاپ‌شده در حوزه تاب‌آوری شهری در ایران نشان می‌دهد که در عنوان پژوهش‌ها به‌طور مشخص به یکی از پنج مورد «حوادث غیرمترقبه یا سوانح، بحران، مخاطرات طبیعی یا محیطی، زلزله و سیل» اشاره‌شده است. نکته جالب‌توجه این است که تا قبل از وقوع سیل در شهرهای آق‌قلا، شیراز، پل‌دختر، نورآباد (دلفان)، شهرهای استان خوزستان و سایر شهرهای ایران که در سال ۱۳۹۸ رخ داد، به تاب‌آوری شهرها در برابر سیل توجهی نشده است (جدول ۱).

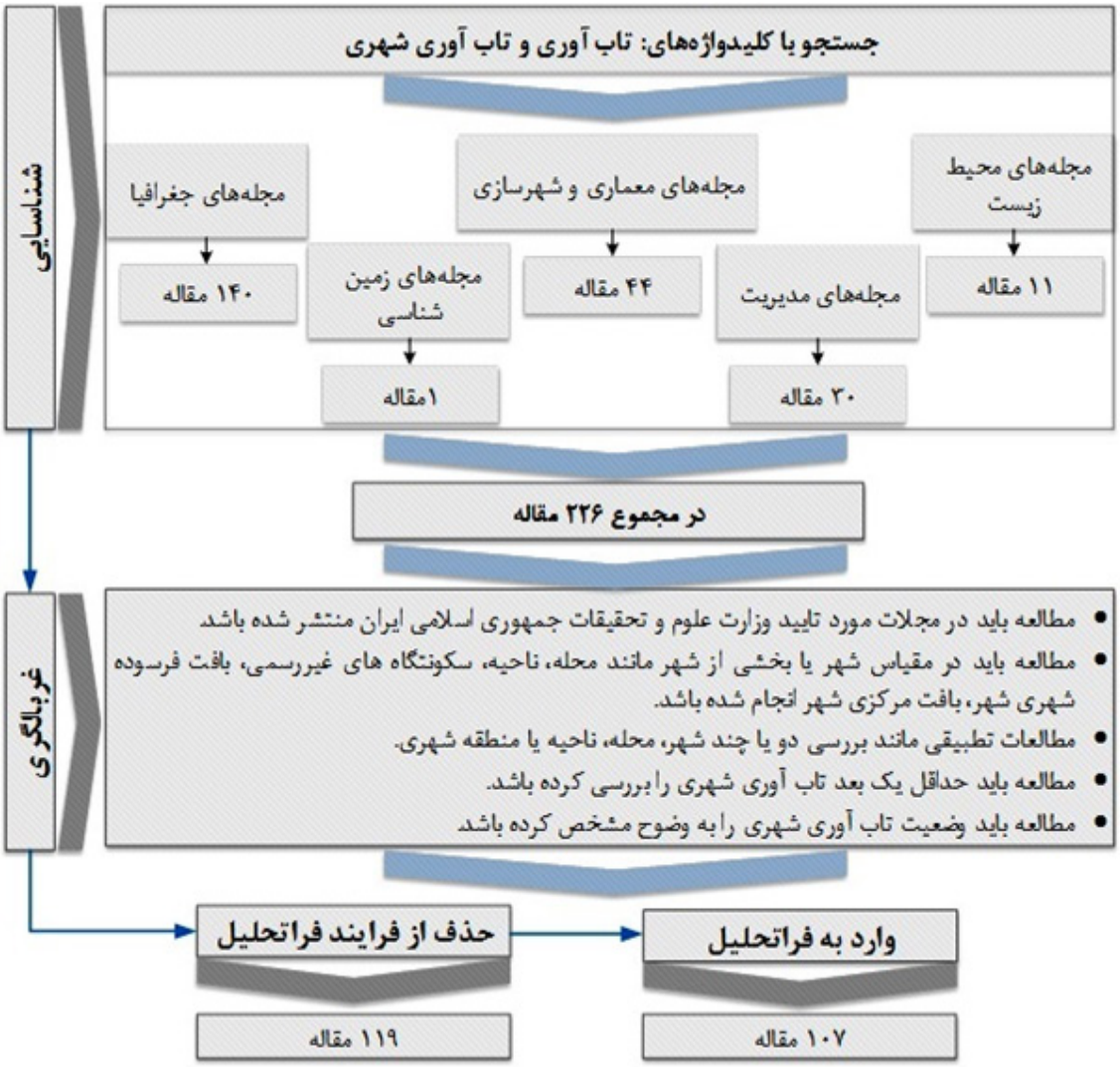
۱ – تازه‌ترین فهرست نشریات علمی معتبر وزارت علوم در اردیبهشت ۱۳۹۸ انتشار یافته است.

۲ – ۲۱ نفر در شیراز کشته شدند.

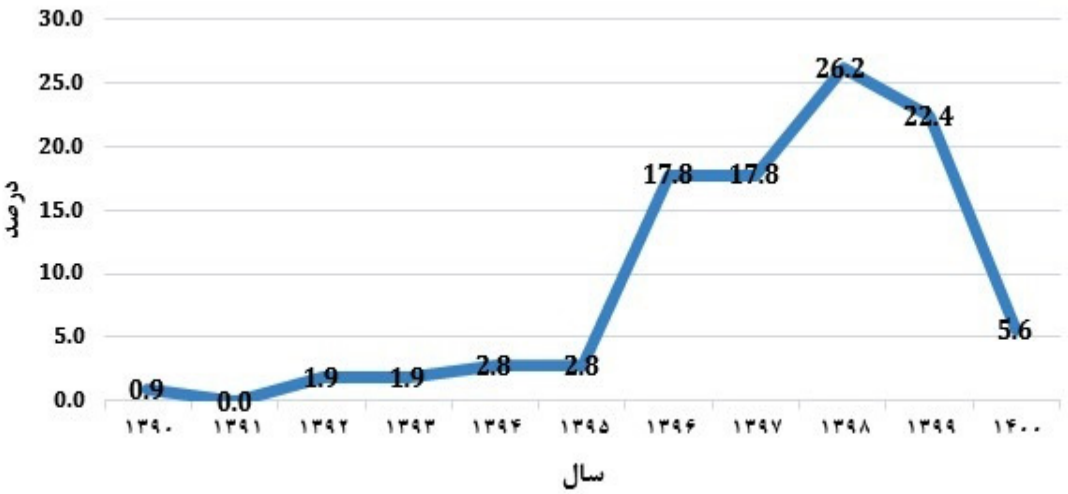
3 - floods
4 - food crises
5- violence
6 - freshwater crises
7 - hurricanes
8 - drought
9 - climate change
10 - volcanic
11 - tsunamis
12 - earthquakes

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴. پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

شکل ۱. فرآیند انتخاب مطالعات برای ورود به فراتحلیل

شکل ۲: فراتحلیل پژوهش‌های انجام‌شده بر اساس سال چاپ

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴ . پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۱: فراتحلیل پژوهش‌ها مطالعه شده بر اساس نوع مخاطره

سال	سوانح و حوادث غیرمترقبه	بحران	مخاطرات طبیعی یا محیطی	زلزله	سیل	مفهوم عام	مجموع
۱۳۹۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱
۱۳۹۲	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۲
۱۳۹۳	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۲
۱۳۹۴	۰	۰	۰	۱	۰	۲	۳
۱۳۹۵	۰	۰	۰	۲	۰	۱	۳
۱۳۹۶	۰	۱	۲	۱۰	۰	۶	۱۹
۱۳۹۷	۰	۰	۳	۶	۰	۱۰	۱۹
۱۳۹۸	۱	۰	۴	۱۱	۲	۱۰	۲۸
۱۳۹۹	۲	۱	۴	۵	۱	۱۱	۲۴
۱۴۰۰	۰	۰	۲	۳	۰	۱	۶
مجموع	۳	۲	۱۶	۴۰	۳	۴۳	۱۰۷

فراتحلیل قالب پژوهش‌ها

یکی از مأموریت‌ها و وظایف اصلی وزارت کشور و سازمان‌های تابع آن همانند استانداری‌ها، فرمانداری‌ها و بخشداری‌ها برنامه‌ریزی و اعمال مدیریت در جهت رفع بحران‌های ناشی از حوادث طبیعی و سوانح غیرمترقبه است (وزارت کشور، ۱۳۹۲). طرح‌های پژوهشی توسط وزارت کشور، وزارت راه و شهرسازی، استانداری‌ها، فرمانداری‌ها، بخشداری‌ها، شهرداری‌ها و سایر سازمان‌ها و نهادها انجام می‌شود. منظور از قالب پژوهش‌ها، نحوه انتشار مقاله در قالب‌های رساله دکتری، پایان‌نامه، طرح‌های پژوهشی و مستقل (پژوهش‌های که توسط دانشجویان تحصیلات تکمیلی انجام‌شده است) است. همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود ۸۴ پژوهش به‌صورت مستقل، ۱۲ پژوهش در قالب رساله دکتری، ۹ پژوهش در قالب پایان‌نامه و ۲ پژوهش در قالب طرح‌های پژوهشی انجام‌شده است؛ بنابراین، می‌توان گفت که موضوع تاب‌آوری شهری بیشتر دغدغه دانشجویان بوده است تا سازمان‌های که وظیفه مدیریت بحران را بر عهده دارند؛ چراکه تنها ۲ پژوهش حاصل طرح‌های پژوهشی بوده است. لازم به ذکر است که نویسندگان این مورد را در نظر دارند که شاید نتایج طرح‌های پژوهشی در قالب مقاله منتشرنشده باشد (جدول ۲).

جدول ۲: فراتحلیل قالب پژوهش‌ها

سال	پایان‌نامه	رساله‌ی دکتری	طرح پژوهشی	مستقل	مجموع
۱۳۹۰	۱	۰	۰	۰	۱
۱۳۹۲	۰	۱	۰	۱	۲
۱۳۹۳	۱	۰	۰	۱	۲
۱۳۹۴	۰	۱	۰	۲	۳
۱۳۹۵	۰	۱	۰	۲	۳
۱۳۹۶	۰	۲	۰	۱۷	۱۹
۱۳۹۷	۰	۳	۰	۱۶	۱۹
۱۳۹۸	۱	۲	۲	۲۳	۲۸
۱۳۹۹	۴	۲	۰	۱۸	۲۴
۱۴۰۰	۲	۰	۰	۴	۶
مجموع	۹	۱۲	۲	۸۴	۱۰۷

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴. پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

فراتحلیل روش‌شناسی پژوهش‌ها

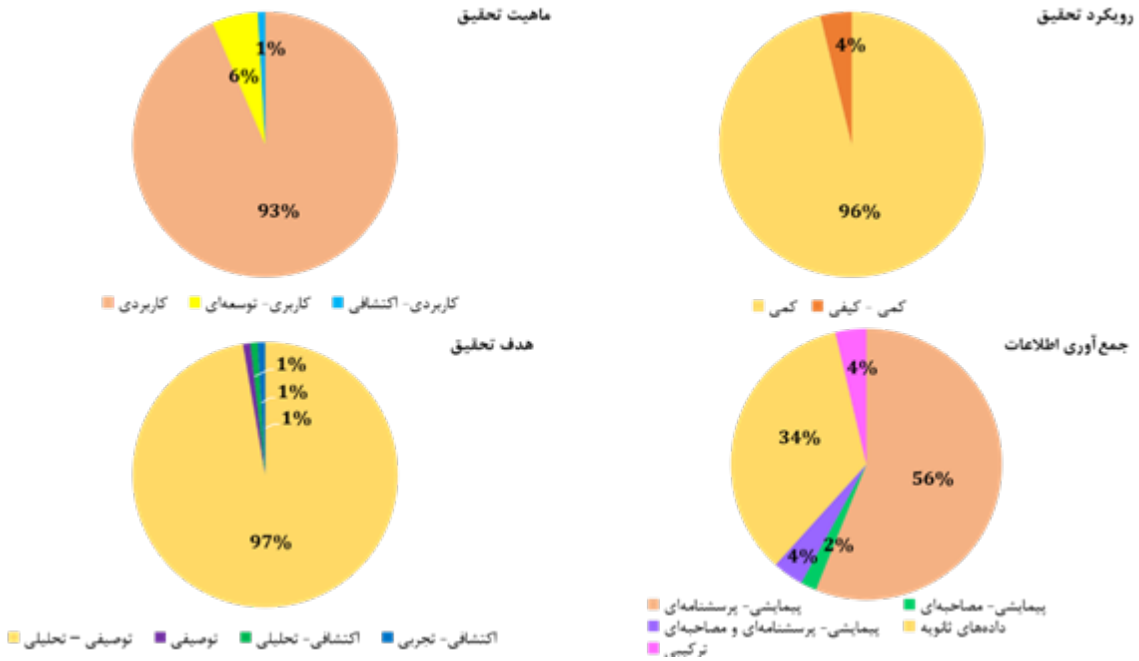
در این بخش اقدام به کالبدشکافی روش‌شناسی پژوهش‌ها ازنظر ماهیت، رویکرد، هدف و نحوه جمع‌آوری اطلاعات شده است:

- ماهیت پژوهش: مرور پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که ۹۳/۵ درصد از مطالعات کاربردی هستند، ۵/۶ درصد کاربردی – توسعه‌ای و ۰/۹ درصد کاربردی- اکتشافی هستند.
- رویکرد پژوهش: ازنظر رویکرد تحقیق ۹۶/۳ درصد پژوهش‌ها کمی و تنها ۳/۷ درصد کمی-کیفی هستند.
- هدف پژوهش: ازنظر هدف تحقیق، ۹۷/۲ درصد توصیفی – تحلیلی و هرکدام از موارد توصیفی، اکتشافی- تحلیلی و اکتشافی- تجربی ۰/۹ درصد را به خود اختصاص داده‌اند.
- جمع‌آوری اطلاعات: ازنظر جمع‌آوری اطلاعات روش پیمایشی- پرسشنامه‌ای ۵۴/۱ درصد، ۳۴/۶ درصد با استفاده از داده‌های ثانویه، ۳/۷ درصد به روش پیمایشی- پرسشنامه‌های و مصاحبه‌ای، ۳/۷ درصد نیز به روش ترکیبی (پیمایشی (پرسشنامه یا مصاحبه) و داده‌های ثانویه) و درنهایت ۱/۹ درصد به روش پیمایشی – مصاحبه‌ای انجام‌شده است (جدول ۳ و شکل ۳).

جدول ۳: فراتحلیل روش‌شناسی تحقیق مقاله‌ها

سال/ ماهیت		۱۳۹۰	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	جمع کل	درصد
ماهیت	کاربردی	۱	۲	۲	۳	۳	۱۹	۱۸	۲۵	۲۳	۴	۱۰۰	۹۳/۵
	کاربری- توسعه‌ای	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۳	۱	۱	۶	۵/۶
	کاربردی- اکتشافی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰/۹
رویکرد	کمی	۱	۲	۲	۲	۳	۱۹	۱۹	۲۶	۲۳	۶	۱۰۳	۹۶/۳
	کمی - کیفی	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۱	۰	۴	۳/۷
هدف	توصیفی – تحلیلی	۱	۲	۲	۳	۳	۱۹	۱۹	۲۷	۲۳	۵	۱۰۴	۹۷/۲
	توصیفی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰/۹
	اکتشافی- تحلیلی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰/۹
	اکتشافی- تجربی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰/۹
جمع‌آوری اطلاعات	پیمایشی- پرسشنامه‌ای	۱	۲	۰	۲	۱	۱۳	۹	۱۳	۱۵	۴	۶۰	۵۶/۱
	پیمایشی- مصاحبه‌ای	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۱/۹
	پیمایشی- پرسشنامه‌ای و مصاحبه‌ای	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۲	۰	۰	۴	۳/۷
	داده‌های ثانویه	۰	۰	۱	۰	۱	۴	۸	۱۳	۹	۱	۳۷	۳۴/۶
	ترکیبی (پیمایشی (پرسشنامه یا مصاحبه) و داده‌های ثانویه)	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۱	۴	۳/۷

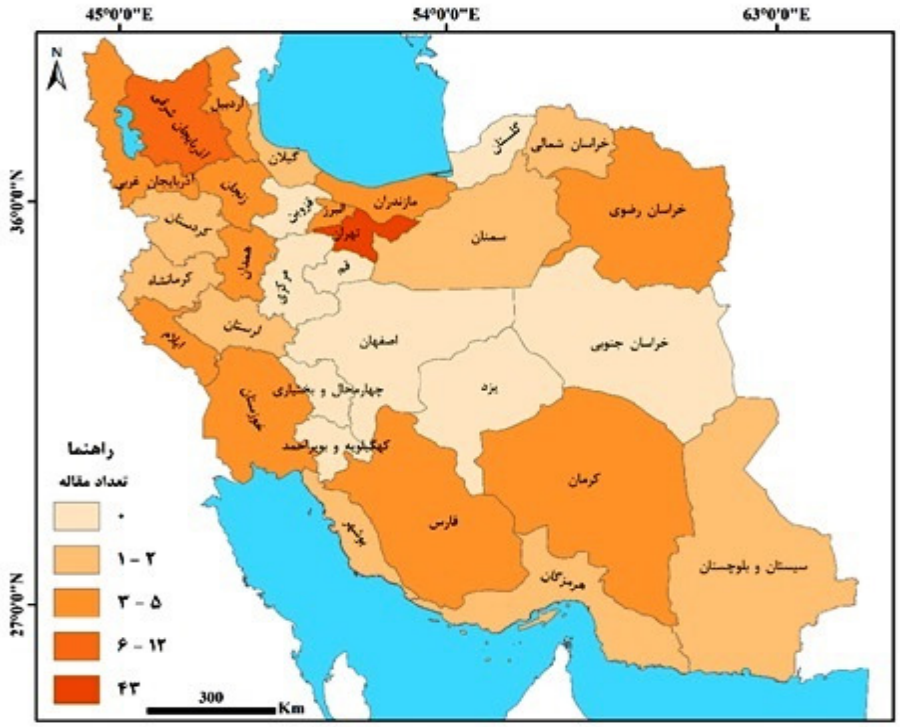
[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

شکل ۳: روش‌شناسی پژوهش‌های انجام‌شده

فراتحلیل توزیع جغرافیایی پژوهش‌ها

بررسی پراکندگی تعداد مطالعات انجام‌شده در نقشه استان‌های ایران نشان می‌دهد که بیشترین مطالعات مربوط به استان‌های تهران (۴۳ پژوهش) و آذربایجان شرقی (۱۲ پژوهش) است. در استان‌های گلستان، قزوین، قم، مرکزی، کرمانشاه، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد، یزد و خراسان جنوبی پژوهش با معیارهای موردنظر در این پژوهش یافت نشد (شکل ۴).

شکل ۴: تعداد پژوهش‌های انجام‌شده در سطح استان‌های ایران

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴. پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

فراتحلیل نتایج پژوهش‌ها

در ایـن بخـش نتایـج ارائه‌شـده توسـط پژوهش‌هـا فراتحلیـل شـده اسـت. بـرای اینکـه بتـوان یـک دیـد کلـی از تـاب‌آوری در قسـمت‌های مختلـف شـهر بـه دسـت آورد، ابتـدا پژوهش‌هـا را بـه تفکیـک بافـت شـهری موردمطالعـه، مطالعـات تطبیقـی و شـهرها را بـر اسـاس جمعیـت طبقه‌بنـدی کـرده و سـپس اقـدام بـه فراتحلیـل شـده اسـت. در ادامـه ابتدا نتایـج فراتحلیـل بـه تفکیـک بافت‌هـای شـهری موردمطالعـه و مطالعـات تطبیقـی آورده شـده و سـپس فراتحلیـل نتایـج بـر اسـاس جمعیـت شـهرها گزارش‌شـده اسـت.

فراتحلیـل تـاب‌آوری در سـکونتگاه‌های غیررسـمی: سـکونتگاه‌های غیررسـمی بافت‌هایـی هسـتند کـه عمدتـاً مهاجریـن روسـتایی و تهیدسـتان شـهری را در خـود جای‌داده‌انـد و بـدون مجـوز و خـارج از برنامه‌ریـزی رسـمی و قانـون توسـعه شـهری (طرح‌هـای جامـع و تفصیلـی) در درون یـا خـارج از محـدوده شـهرها بـه وجـود آمـده اسـت. عمدتـاً فاقـد سـند مالکیـت هسـتند و ازنظـر ویژگی‌هـای کالبـدی و برخـورداری از خدمـات و زیرسـاخت‌های شـهری شـدیداً دچـار کمبـود هسـتند (احمدیـان، ۱۳۸۵). ایـن سـکونتگاه‌ها بازتـاب فضایـی بیمارگونـه از اقتصـاد و مدیریـت ضعیـف برنامه‌ریـزی فضایـی – منطقـه‌ای و معلـول بی‌عدالتی‌هـای اجتماعـی – اقتصـادی در سـطوح ملـی، اسـتانی و محلی اسـت (حاتمـی نـژاد و همـکاران، ۱۳۸۵). سـه پژوهـش در ارتبـاط بـا تـاب‌آوری سـکونتگاه‌های غیررسـمی انجام‌شـده اسـت و هـر سـه مـورد بـه ایـن نتیجـه رسـیده‌اند کـه تـاب‌آوری ایـن سـکونتگاه‌ها پاییـن اسـت (جـدول ۴).

فراتحلیـل تـاب‌آوری در بافت‌هـای فرسـوده: فرسـودگی بـا ابعـاد متعـددی همـراه اسـت کـه بـا یکدیگـر ارتبـاط و پیونـد متقابـل دارنـد (Rosenthal, 2008). در متـون نوسـازی شـهری، مـوارد گوناگونـی بـرای تعریـف بافـت فرسـوده شـهری ارائه‌شـده اسـت. ازجملـه قانـون حمایـت از احیـاء، بهسـازی و نوسـازی بافت‌هـای فرسـوده و ناکارآمـد شـهری مصـوب ۱۳۸۹. بافت‌هـای فرسـوده و ناکارآمـد مناطقـی هسـتند کـه طـی سـالیان گذشـته، عناصـر تشـکیل‌دهنده آن‌هـا اعـم از تأسیسـات زیربنایـی، ابنیـه، مسـتحدثات، خیابان‌هـا و دسترسـی‌ها، دچـار فرسـودگی و ناکارآمـدی شـده اسـت و سـاکنان آن از مشـکلات متعـدد اقتصـادی، اجتماعـی، فرهنگـی و کالبـدی رنـج می‌برنـد (زبردسـت، خلیلـی و دهقانـی، ۱۳۹۲: ۲۸). از دیـدگاه پتکیـن[1] نیـز بـا افزایـش هزینـه نگهـداری خانه‌هـای قدیمـی، سـرمایه‌گذاری در مسـکن اغلـب کاهـش می‌یابـد و درنهایـت بـه کاهـش سـرمایه‌گذاری در منطقـه منجـر می‌شـود (Pitkin, 2001).

لاروزا[2] مناطقـی را بافـت فرسـوده و نیازمنـد نوسـازی می‌دانـد کـه داری ویژگی‌هـای ازجملـه تراکـم بـالای جمعیـت، کمبـود فضـای سـبز و خدمـات عمومـی، حجـم بـالای ترافیـک بـه دلیـل اسـتفاده گسـترده از حمل‌ونقـل شـخصی، آسـیب‌پذیری بیش‌ازحـد بافـت در برابـر زلزلـه و خطـرات مربـوط بـه زمیـن و تغییـرات آب و هوایـی باشـند (LaRosa et al., 2017). هفـت پژوهـش در ارتبـاط بـا تـاب‌آوری بافت‌هـای فرسـوده انجام‌شـده اسـت و ایـن نتیجـه به‌دسـت‌آمده اسـت کـه میـزان تـاب‌آوری ایـن بافت‌هـا پاییـن اسـت (جـدول ۵).

فراتحلیـل تـاب‌آوری در بخـش مرکـزی شـهرها: مامفـورد در تعریـف بخـش مرکـزی شـهر معتقـد اسـت کـه آن بخـش از شـهر کـه تجلـی‌گاه قـدرت، روابـط اجتماعـی، سیاسـت، اقتصـاد، فنـاوری و تمـدن شـهر اسـت. بخـش مرکـزی شـهر چشـم‌انداز هویـت و حیـات مدنـی شـهری اسـت کـه فرایندهـای پنهـان تاریخـی شـهری را نمایـان می‌کنـد. مرکـز شـهر در عرصه‌هـای گوناگـون اجتماعـی، اقتصـادی، سیاسـی و کالبـدی – فضایـی شـهر در طـول تاریـخ شـهر تأثیرگـذار بـوده اسـت (شـماعی و همـکاران، ۱۳۹۸). چهـار پژوهـش در ارتبـاط بـا تـاب‌آوری بخـش مرکـزی شـهرها انجام‌شـده اسـت و ایـن نتیجـه به‌دسـت‌آمده اسـت کـه میـزان تـاب‌آوری در بخـش مرکـزی شـهرها پاییـن اسـت. البتـه میـزان تـاب‌آوری در قسـمت‌های مختلـف بافـت مرکـزی شـهرها یکسـان نیسـت؛ بدیـن معنـی کـه در بعضـی از قسـمت‌های بافـت مرکـزی میـزان تـاب‌آوری نامناسـب‌تر از دیگـر از قسـمت‌ها اسـت (جـدول ۶).

فراتحلیـل تـاب‌آوری مطالعـات تطبیقـی: منظـور از مطالعـات تطبیقـی ایـن اسـت کـه دو شـهر، منطقـه، ناحیـه و یـا محلـه را ازنظـر تـاب‌آوری باهـم مقایسـه کـرده باشـند. نتایـج بیانگـر ایـن اسـت کـه هیـچ دو مکانـی بـه یـک میـزان تـاب‌آوری ندارنـد به‌عبارت‌دیگـر میـزان تـاب‌آوری در محـلات، مناطـق و شـهرهای مختلـف متفـاوت اسـت (جـدول ۷).

1 - Pitkin

2 - LaRosa

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۴: نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در سکونتگاه‌های غیررسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی	نتایج پژوهش‌ها	تفسیر نتایج
فرحزاد شهر تهران	- وضعیت سکونتگاه غیررسمی فرحزاد در ناحیه ۹ منطقه ۲ شهر تهران ازنظر تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی- محیطی و نهادی پایین است.	- تاب‌آوری سکونتگاه‌های غیررسمی پایین است.
سهرابیه کرج	- وضعیت سکونتگاه غیررسمی سهرابیه در کرج ازنظر تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و نهادی پایین است.	
نایسر سنندج	- تاب‌آوری اجتماعی و نهادی سکونتگاه غیررسمی نایسر در شهر سنندج پایین است.	

جدول ۵: نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در بافت‌های فرسوده

بافت‌های فرسوده	نتایج پژوهش‌ها	تفسیر نتایج
بافت فرسوده شهر بوشهر	- وضعیت تاب‌آوری محلات فرسوده شهر بوشهر ازنظر شاخص‌های کالبدی در وضعیت مناسبی نیست.	- تاب‌آوری بافت فرسوده شهرها پایین است. - میزان تاب‌آوری در قسمت‌های مختلف بافت فرسوده شهرها یکسان نیست؛ بدین معنی که در بعضی از قسمت‌های بافت فرسوده میزان تاب‌آوری نامناسب‌تر از دیگر از قسمت‌ها است.
بافت فرسوده شهر اهواز	- تاب‌آوری کالبدی بافت فرسوده شهر اهواز مناسب نیست.	
بافت فرسوده شهر زاهدان	- تاب‌آوری کالبدی بافت فرسوده شهر زاهدان در برابر زلزله پایین است.	
بافت فرسوده شهر سمنان	- وضعیت تاب‌آوری بافت فرسوده شهر سمنان در وضعیت مطلوبی نیست.	
بافت فرسوده شهر کرج	- بافت فرسوده شهر کرج ازنظر تاب‌آوری آسیب‌پذیر است.	
بافت فرسوده شهر فاروج	- از بین محلات چهارگانه بافت فرسوده فاروج، محله شماره پنج و هفت ازلحاظ تاب‌آوری در بالاترین رتبه قرارگرفته است.	
بافت فرسوده شهر تهران (منطقه ۱۰)	- در منطقه ۱۰ شهر تهران، محدوده‌های بافت مرکزی، غربی و جنوب شرقی نسبت به شمال منطقه ۱۰، تاب‌آوری کمتری دارد.	

جدول ۶: نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در بافت مرکزی شهرها

بافت مرکزی	نتایج پژوهش‌ها	تفسیر نتایج
بافت مرکزی شهر همدان	نتایج نشان داد که ۷۴/۵۲ درصد از مساحت بافت مرکزی شهر همدان در گروه تاب‌آوری نسبتاً کم و غیر تاب‌آور قرار دارند. همچنین محلات برج قربان و چرچره در بافت تاریخی شهر همدان ازنظر تاب‌آوری اجتماعی وضعیت مناسبی ندارد.	- تاب‌آوری بخش مرکزی و تاریخی شهرها پایین است. - میزان تاب‌آوری در قسمت‌های مختلف بافت مرکزی شهرها یکسان نیست؛ بدین معنی که در بعضی از قسمت‌های بافت مرکزی میزان تاب‌آوری نامناسب‌تر از دیگر از قسمت‌ها است.
بخش مرکزی زنجان	میزان تاب‌آوری در بخش مرکزی شهر زنجان ازنظر کالبدی، اقتصادی و مدیریتی پایین است.	
بخش مرکزی تبریز	ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی به ترتیب پایین‌ترین امتیاز میزان تاب‌آوری در بخش مرکزی شهر تبریز دارند. همچنین محله‌های منصور، اهراب، مقصودیه و دانشسرا بیشترین میزان تاب‌آوری و محله‌های گجیل، باغ شمال، مارالان و سرخاب پایین‌ترین سطح تاب‌آوری رادارند.	
محلات تاریخی شهر اردبیل	رتبه‌بندی محلات تاریخی شهر اردبیل ازنظر تاب‌آوری اجتماعی به‌این‌ترتیب است که محله طوی در رتبه اول و محله‌های گازران، عالی قاپو و اوچدکان در رتبه‌های بعدی قرارگرفته‌اند.	

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴. پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۷: نتایج پژوهش‌های انجام‌شده به‌صورت مقایسه‌ای

تلفیقی	نتایج پژوهش‌ها	تفسیرنتایج
شهرهای اردبیل، تبریز و ارومیه	ازنظر تاب‌آوری به ترتیب شهرهای اردبیل و تبریز در وضعیت مطلوبی قرار دارند و شهر ارومیه در وضعیت نامناسبی است.	- در بررسی‌های تطبیقی این نتیجه حاصل‌شده است که هیچ دو مکانی به یک میزان تاب‌آوری ندارند.
محله‌های تجریش، جنت‌آباد شمالی و فردوسی در شهر تهران	اولاً شهر تهران ازلحاظ تاب‌آوری با بحران مواجهه است و دغدغه بسیاری از مدیران کلان و خرد شهر تهران کم کردن از شدت و درجه این وضعیت بحرانی تاب‌آوری این شهر است و ثانیاً این‌که از بعد کالبدی - محیطی وضعیت تاب‌آوری شهر تهران به‌مراتب بغرنج‌تر است.	
مناطق ۱، ۶ و ۱۹ شهر تهران	در مقایسه مناطق یک، شش و نوزده شهر تهران ازنظر تاب‌آوری اجتماعی، منطقه نوزده وضعیت ضعیف‌تری ازنظر تاب‌آوری اجتماعی دارد.	
مناطق ۱، ۲، ۸ و ۱۷ شهر تهران	محله‌های قیطریه، ستارخان، نارمک و قلعه مرغی به ترتیب از رتبه یک تا چهار ازنظر تاب‌آوری اقتصادی - نهادی قرار دارند.	
مناطق ۴، ۸، ۱۳، ۱۴ و ۱۵	در ارتباط با حوزه شرقی شهر تهران که شامل مناطق ۴، ۸، ۱۳، ۱۴ و ۱۵ است بیش از ۴۵ درصد از وسعت آن با خطرپذیری نسبتاً بالا در برابر بحران‌های طبیعی و انسان‌ساخت روبرو است و حدود ۲۸ درصد از معابر فاقد تاب‌آوری لازم در زمان پس از بروز بحران خواهند بود و توانایی بازگشت به وضعیت تعادل و شعاع پوشش دهی در جهت امدادرسانی و اسکان موقت شهروندان پایین است.	
نورآباد لرستان و مسکن مهر	شهر نورآباد ازنظر اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و نهادی در مقایسه با مسکن مهر نورآباد از وضعیت مناسب‌تری ازنظری تاب‌آوری قرار دارد.	

فراتحلیل نتایج پژوهش‌ها به تفکیک جمعیت شهر

نویسندگان در این پژوهش برای شناسایی بهتر وضعیت تاب‌آوری در شهرهای ایران، آن‌ها را بر اساس شاخص جمعیت به ۵ دسته به شرح زیر طبقه‌بندی کرده‌اند:

شهرهای زیر ۱۰۰ هزار نفر: پنج پژوهش در سطح شهرهای زیر ۱۰۰ هزار (پیرانشهر، باقرشهر، تنکابن، کیش، فاروج و نورآباد ممسنی و محله هرزه‌ویل شهر منجیل) نفر انجام‌شده است. نتایج این تحقیقات بیانگر این است که وضعیت تاب‌آوری آن‌ها به‌غیراز محله هرزه‌ویل در شهر منجیل مناسب نیست (جدول ۸).

جدول ۸: فراتحلیل نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در شهرهای زیر ۱۰۰ هزار نفر

طبقه	شهرها	جمعیت در سال ۱۳۹۵	نتایج پژوهش‌ها	تفسیر نتایج
زیر ۱۰۰ هزار نفر	پیرانشهر	۹۱۵۱۵	- ازنظر کالبدی ۲۷ درصد از مساحت شهر پیرانشهر دارای تاب‌آوری کم و خیلی کم، ۵۶ درصد تاب‌آوری متوسط و ۱۷ درصد تاب‌آوری زیاد است.	- به‌طور کلی میزان تاب‌آوری در این گروه از شهرها به‌غیراز محله هرزه‌ویل در شهر منجیل پایین است. میزان تاب‌آوری در مکان‌های مختلف تفاوت دارد؛ به‌طوری‌که در یک شهر میزان تاب‌آوری محله‌های شهری هم با یکدیگر متفاوت است.
	باقرشهر	۶۵۳۸۸	- وضعیت تاب‌آوری شهر باقرشهر ازنظر کالبدی، اقتصادی خیلی پایین، ازنظر اجتماعی- فرهنگی و نهادی متوسط به پایین است. - تاب‌آوری شهر باقرشهر در حد متوسط است و از میان مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و نهادی، تاب‌آوری نهادی از پایین‌ترین میزان برخوردار است.	
	تنکابن	۵۵۴۳۴	- وضعیت تاب‌آوری کالبدی شهر تنکابن در برابر سیل مناسب نیست.	
	کیش	۳۹۸۵۳	- ازنظر تاب‌آوری کالبدی محله نوبنیاد و عرب‌ها به ترتیب در بهترین و بدترین وضعیت قرار دارند.	
	نورآباد ممسنی (۲ مطالعه)	۵۷۰۵۸	در شهر نورآباد ممسنی محله ۴ از ناحیه ۱ دارای بیشترین تاب‌آوری کالبدی و محله‌های چهار از ناحیه دو و سه دارای کمترین تاب‌آوری کالبدی هستند.	
	نورآباد ممسنی	۵۷۰۵۸	تاب‌آوری شهر نورآباد ممسنی ازنظر ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و نهادی متفاوت است به‌طوری‌که ازنظر ابعاد اجتماعی، کالبدی و نهادی وضعیت مناسب و ازنظر اقتصادی نامناسب است.	
	محله هرزه‌ویل شهر منجیل	۲۲۷۷۸	تاب‌آوری اجتماعی- اقتصادی به همراه آسیب‌پذیری نسبی ویژگی‌های کالبدی محله هرزه ویل بالا است، بااین‌حال با توجه به سطوح بسیار مطلوب تاب‌آوری اجتماعی محله که از نقاط قوت اساسی آن محسوب می‌شود. درمجموع می‌توان نتیجه گرفت که محله هرزه ویل تاب‌آوری نسبتاً مناسبی دارد.	

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

شـهرهای بیـن ۱۰۰ هـزار تـا ۲۵۰ هـزار نفـر: در بیـن شـهرهای ۱۰۰ تـا ۲۵۰ هـزار نفـر، وضعیـت تـاب‌آوری اجتماعـی، اقتصـادی، کالبـدی- محیطـی و نهـادی- مدیریتـی در شـهر جیرفـت مناسـب، تـاب‌آوری کالبـدی شـهر بجنـورد متوسـط گزارش‌شـده اسـت امـا در شـهرهای سـبزوار، ایـلام، سـمنان و ایـذه وضعیـت تـاب‌آوری مناسـب نبـوده اسـت (جـدول ۹).

جدول ۹: فراتحلیل نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در شهرهای بین ۱۰۰ هزار تا ۲۵۰ هزار نفر

طبقه	شهرها	جمعیت در سال ۱۳۹۵	نتایج پژوهش‌ها	تفسیر نتایج
۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار	سبزوار	۲۴۳۷۰۰	- نواحی که در دهه‌های اخیر توسعه‌یافته‌اند مانند ناحیه ۱۳، دارای تاب‌آوری کالبدی مناسب و نواحی قدیمی مانند ناحیه ۳، از تاب‌آوری کالبدی کمتری برخوردار هستند.	- در بین شهرهای ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر، وضعیت تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی- محیطی و نهادی- مدیریتی در شهر جیرفت مناسب، تاب‌آوری کالبدی شهر بجنورد متوسط گزارش‌شده است؛ اما در مابقی شهرها وضعیت تاب‌آوری مناسب نبوده است.
	بجنورد	۲۲۸۹۳۱	- تاب‌آوری کالبدی در شهر بجنورد متوسط است.	
	ایلام (۳ مطالعه)	۱۹۴۰۳۰	- به‌طورکلی میزان تاب‌آوری در شهر ایلام پایین است - ۵۱/۱۷ درصد از نواحی شهر ایلام با حفظ وضع موجود در مقابل خطرات و ناآرامی‌ها تاب‌آور هستند. - ناحیه ۲ از منطقه ۴ و ناحیه ۲ از منطقه ۳ به ترتیب بیشترین و کمترین تاب‌آوری رادارند.	
	سمنان	۱۸۵۱۲۹	- در شهر سمنان تاب‌آوری در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.	
	ایذه	۱۱۹۳۹۹	- وضعیت شهر ایذه در برابر وقوع احتمالی زلزله پایین است.	
	جیرفت	۱۳۰۴۲۹	- تاب‌آوری شهر جیرفت در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی- محیطی و نهادی- مدیریتی مطلوب است.	

شـهرهای بیـن ۲۵۰ تـا ۵۰۰ هـزار نفـر: تـاب‌آوری در سـطح شـهرهای ایـن گـروه یکسـان نیسـت. به‌عنوان‌مثـال در شـهر زنجـان قسـمت‌های شـمالی، شـرقی و شـمال شـرقی از میـزان تـاب‌آوری بالایـی برخوردارنـد درحالی‌کـه مناطـق جنوبـی و جنـوب غربـی و شـمال غربـی وضعیـت مناسـبی ندارنـد. در شـهر بابـل نیـز وضعیـت تـاب‌آوری در مناطـق مختلـف متفـاوت اسـت؛ به‌طـوری کـه مناطـق ۳، ۱۱ و ۱۲ در برابـر مخاطـرات طبیعـی کامـلاً تـاب آور هسـتند و مناطـق ۴، ۵ و ۱۰ در حـال حرکـت بـه سـمت تـاب‌آوری هسـتند و مناطـق ۸ و ۹ تـاب‌آوری پاییـن و مناطـق ۱، ۲، ۶ و ۷ بـا عـدم تـاب‌آوری روبـرو هسـتند (جـدول ۱۰).

جدول ۱۰: فراتحلیل نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در شهرهای بین ۲۵۰ هزار تا ۵۰۰ هزار نفر

جمعیت	شهرها	جمعیت	نتایج پژوهش‌ها	تفسیر نتایج
۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفر	زنجان (۳مطالعه)	۱۳۰۸۷۱	- بخش‌های شمالی، شرقی و شمال شرقی شهر زنجان از تاب‌آوری مناسب هستند و نواحی مرکزی، جنوبی و جنوب غربی و شمال غربی مانند محله‌های اسلام‌آباد، ترانس و بیسیم، فاطمیه و مسجد یری و دباغلار با تاب‌آوری بسیار ضعیف شناخته‌شده‌اند. - ازنظر دسترسی به بیمارستان، مرکز بهداشت، پلیس و آتش‌نشانی محله‌های «صفا و کوچه مشکی، الهیه، فرهنگ، سعدی وسط، حسینیه و آشاغی چارراه، اسلام‌آباد، ترانس و بی‌سیم» و محله‌های «نصر، گلشهر، وحیدیه و پونک» تاب‌آوری بالا دارند. ازنظر دسترسی به شبکه معابر، پارک و فضای سبز محله‌های «آزادگان، گلشهر، وحیدیه، پونک، شهرآرا، کارمندان و علوم پایه» با تاب‌آوری بالا و محله‌های «فاطمیه، حسینیه و آشاغی چارراه، الهیه، اسلام‌آباد، ترانس و بی‌سیم» تاب‌آوری پایین داشته‌اند.	میزان تاب‌آوری در این گروه از شهرها در سطح کل شهر یکسان نیست. به‌عنوان‌مثال در شهر زنجان قسمت‌های شمالی، شرقی و شمال شرقی از میزان تاب‌آوری بالایی برخوردارند درحالی‌که مناطق جنوبی و جنوب غربی وضعیت مناسبی ندارند.
	ساری	۳۴۷۴۰۲	- بیش از ۸۰۰ هکتار از مساحت شهر ساری دارای تاب‌آوری بالا و بسیار بالاست. حدود ۶۰۰ هکتار از وسعت شهر ساری دارای ریسک‌پذیری بالا و بسیار بالا در برابر سیل است و دراین‌بین بلوک‌های شهری واقع در جنوب شهر ساری بیشترین ریسک‌پذیری نسبت به سیلاب رادارند.	
	بابل (۲مطالعه)	۲۵۰۲۱۷	- مناطق ۳، ۱۱ و ۱۲ شهر بابل در برابر مخاطرات طبیعی کاملاً تاب آور هستند. مناطق ۴، ۵ و ۱۰ در حال حرکت به سمت تاب‌آوری هستند و مناطق ۸ و ۹ تاب‌آوری پایین و مناطق ۱، ۲، ۶ و ۷ عدم تاب‌آوری روبرو هستند. - بر اساس نظرات کارشناسان وضعیت تاب‌آوری شهر بابل کاملاً نامطلوب است.	

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴. پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

شـهرهای بیـن ۵۰۰ هـزار تـا یـک میلیـون نفـر: به‌طورکلـی می‌تـوان گفـت کـه میـزان تـاب‌آوری در شـهرهای ۵۰۰ هـزار نفـر تـا یـک میلیـون نفـر نیـز پاییـن اسـت؛ هرچنـد کـه بعضـی مناطـق شـهری (منطقـه ۱ و ۳ شـهر ارومیـه، منطقـه ۲ شـهر کرمـان و منطقـه ۲ شـهر اردبیـل) نسـبت بـه سـایر مناطـق شـهری از تـاب‌آوری مناسـب‌تری برخـوردار هسـتند (جـدول ۱۱).

جدول ۱۱: فراتحلیل نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در شهرهای بین ۵۰۰ هزار تا یک میلیون نفر

جمعیت	شهرها	جمعیت	نتایج پژوهش‌ها	تفسیر نتایج
۵۰۰ هزار نفر تا ۱ میلیون نفر	ارومیه	۷۳۶۲۲۴	- ازنظر کالبدی ۳۸ درصد از مساحت شهر ارومیه دارای تاب‌آوری متوسط تا پایین بوده است و در بین مناطق شهری ارومیه، منطقه ۱ شهر ارومیه با ۷۰ درصد مساحت بیشترین تاب‌آوری و منطقه ۴ با ۳۵ درصد مساحت دارای کم‌ترین میزان تاب‌آوری در برابر زلزله است.	- به‌طورکلی میزان تاب‌آوری در شهرهای ۵۰۰ هزار نفر تا یک میلیون نفر نیز پایین است؛ هرچند که بعضی مناطق شهری (منطقه ۱ و ۳ شهر ارومیه، منطقه ۲ شهر کرمان و منطقه ۲ شهر اردبیل) نسبت به سایر مناطق شهری از تاب‌آوری مناسب‌تری برخوردار هستند.
	زاهدان	۵۸۷۷۳۰	- تاب‌آوری اجتماعی در شهر زاهدان مناسب نیست.	
	همدان	۵۵۴۴۰۶	- منطقه ۱ شهر همدان ازنظر تاب‌آوری اجتماعی در وضعیت مناسبی نیست.	
	کرمان	۵۳۷۷۱۸	- تاب‌آوری شهر کرمان در همه ابعاد و مؤلفه‌ها ازنظر کارشناسان پایین‌تر از سطح مطلوب است. - در شهر کرمان به ترتیب منطقه ۲، ۳، ۱ و ۴ مناسب‌ترین و بدترین وضعیت تاب‌آوری در مقابل سوانح رادارند.	
	اردبیل	۵۲۹۳۷۴	- میزان تاب‌آوری شهر اردبیل در برابر زلزله پایین‌تر از حد متوسط است؛ و رتبه‌بندی مناطق شهر اردبیل ازنظر تاب‌آوری به این صورت است که منطقه دو، یک، سه و چهار.	
	کرمانشاه	۹۴۶۶۵۱	- ازنظر تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و نهادی منطقه ۶ شهر کرمانشاه دارای وضعیت مناسب و مناطق ۱ و ۲ به دلیل قدمت تاریخی بالا وضعیت نامناسب دارند.	

شـهرهای بالاتـر از یـک میلیـون نفـر: هیچ‌کـدام از شـهرها یـا مناطـق شـهری در ارزیابـی تمامـی معیارهـای تـاب‌آوری وضعیـت مناسـبی ندارنـد. بااین‌حـال، برخـی مناطـق (مناطـق ۱، ۸، ۷ و ۹ شـهر کـرج، مناطـق ۲، ۴، ۵ و ۹ شـهر تبریـز) وضعیـت مناسـب‌تری نسـبت بـه سـایر مناطـق دارنـد (جـدول ۱۲).

شـهر تهـران: نتایـج حاصـل از فراتحلیـل پژوهش‌هـای مرتبـط بـا شـهر تهـران بیانگـر ایـن اسـت کـه میـزان تـاب‌آوری در شـهر تهـران پاییـن اسـت. عـلاوه برایـن، میـزان تـاب‌آوری در بیـن مناطـق، نواحـی، محله‌هـای شـهر تهـران متفـاوت اسـت. حتـی در سـطح یـک محلـه میـزان تـاب‌آوری در ابعـاد مختلـف نیـز متفـاوت اسـت؛ به‌عنوان‌مثـال ازنظـر کالبـدی – محیطـی محلـه‌ی هرنـدی در بهتریـن وضعیـت ولـی در بعـد اقتصـادی در بدتریـن وضعیـت قرارگرفتـه اسـت (جـدول ۱۳).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۱۲: فراتحلیل نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در شهرهای بالای یک میلیون نفر

جمعیت	شهرها	جمعیت	نتایج حاصل از پژوهش‌ها	نتیجه‌گیری
یک میلیون و بیشتر	**مشهد**	۳۰۰۱۱۸۴	- شهر مشهد در برابر مخاطرات طبیعی تاب‌آوری ندارد. دراین‌بین منطقه ۹ شهر مشهد در وضعیت نسبتاً تاب‌آور قرار دارد و محله آب و برق در شهر مشهد ازنظر ابعاد تاب‌آوری در وضعیت نامناسبی است. ضعف اصلی تاب‌آوری شهر مشهد در بعد اقتصادی است.	هیچ‌کدام از شهرها یا مناطق شهری در ارزیابی تمامی معیارهای تاب‌آوری وضعیت مناسبی ندارند. بااین‌حال، برخی مناطق (مناطق ۱، ۸، ۷ و ۹ شهر کرج، مناطق ۲، ۴، ۵ و ۹ شهر تبریز) وضعیت مناسب‌تری نسبت به سایر مناطق دارند.
	مشهد (شهرک باهنر)	۳۰۰۱۱۸۴	- تاب‌آوری کالبدی محله شهرک باهنر شهر مشهد پایین است.	
	مشهد (منطقه ۹)	۳۰۰۱۱۸۴	- منطقه ۹ شهر مشهد ازنظر تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی در وضعیت نسبتاً مناسب قرار دارد.	
	کرج	۱۵۹۲۴۹۲	- در شهر کرج به ترتیب مناطق ۱، ۸، ۷ و ۹ دارای بیشترین تاب‌آوری کالبدی و مناطق ۱۱ و ۱۲ و قسمت‌های از محله‌های اسلام‌آباد و میدان کرج دارای کمترین تاب‌آوری هستند.	
	شیراز	۱۵۶۵۵۷۲	- میزان تاب‌آوری شهر شیراز و محله سنگ سیاه در شهر شیراز در برابر مخاطرات طبیعی مناسب نیست.	
	شیراز (محله سنگ سیاه)	۱۵۶۵۵۷۲	- میزان تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و نهادی محله سنگ سیاه شهر شیراز پایین است.	
	تبریز	۱۵۵۸۶۹۳	- وضعیت تاب‌آوری کالبدی شهر تبریز در حد متوسط قرار دارد. - در حالت کلی بیش از ۵۰ درصد مناطق شهر تبریز از تاب‌آوری پایینی برخوردار هستند؛ و در بین مناطق شهر تبریز، منطقه ۲ و ۵ از تاب‌آوری بالا و منطقه ۴ و ۸ از تاب‌آوری پایین برخوردارند. - میزان تاب‌آوری شهر تبریز پایین‌تر از حد متوسط است؛ و منطقه ۱ شهر تبریز بالاترین مقدار تاب‌آوری معیارهای شهرهای ایرانی اسلامی را در بین مناطق شهر تبریز دارد. - تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و نهادی نواحی منطقه ۱ شهر تبریز متفاوت است؛ بیشترین تاب‌آوری به ناحیه ۳ از منطقه ۱ اختصاص دارد. - همه قسمت‌های منطقه یک کلان‌شهر تبریز، دارای تاب‌آوری یکسان نیست، به‌طوری‌که محلات شمالی به لحاظ برخورداری از مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیط‌زیستی در سطح پایین، محلات میانی در سطح متوسط و محلات جنوبی و جنوب شرقی در سطح بالاتر تاب‌آوری قرار دارند. - ازنظر ارزیابی وضعیت تاب‌آوری کاربری‌های حیاتی کلان‌شهر تبریز، وضعیت مناطق ۴ و ۹ مطلوب، مناطق ۱ و ۲ نسبتاً مطلوب، منطقه ۳ متوسط، مناطق ۵، ۶، ۷ و ۱۰ نسبتاً مطلوب و منطقه ۸ نامطلوب است. - به‌طورکلی تاب‌آوری در شهر تبریز پایین است و در ابعاد کالبدی و نهادی بیشترین ضعف مشاهده می‌شود. از بین مناطق ده گانه شهر تبریز منطقه ۹ دارای تاب‌آوری بسیار بالا و مناطق ۴ و ۷ کمترین تاب‌آوری رادارند. - هیچ‌کدام از مناطق شهر تبریز در ارزیابی تمامی معیارهای زیرساختی دخیل، تاب آور نیستند. - وضعیت تاب‌آوری شهر تبریز ازنظر ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، نهادی، محیط‌زیستی، زیرساختی مطلوب نیست. - تاب‌آوری اجتماعی - اقتصادی منطقه ۴ شهر تبریز تقریباً مناسب است.	
	اهواز	۱۱۸۴۷۸۸	- نقاط بحرانی با لکه‌های داغ در شهر اهواز در بخش‌های مرکزی (منطقه ۱)، شمالی (منطقه ۲) و غربی (منطقه ۶) کلان‌شهر اهواز برای سنجش تاب‌آوری حمل‌ونقل شهری نشان می‌دهد. - وضعیت تاب‌آوری اجتماعی کلان‌شهر اهواز ازنظر کارشناسان مناسب نیست.	

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴. پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۱۳: فراتحلیل نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در شهر تهران

شهر	جمعیت	منطقه	نتایج پژوهش‌ها	تفسیر نتایج
تهران	۸۶۹۳۷۰۶	۱	- به‌طورکلی تاب‌آوری اجتماعی – فرهنگی و ساختاری - طبیعی در منطقه ۱ شهر تهران مناسب است. - شبکه معابر منطقه ۱ شهر تهران در زمان بحران تاب‌آوری پایینی دارند و تنها در بخش‌های غربی منطقه مانند دانشجو و درکاه است که وضعیت تاب‌آوری معابر متوسط و مطلوب گزارش‌شده است. - حدود ۵۵ درصد از مساحت منطقه ۱ از تاب‌آوری کم و متوسط در برابر زلزله برخوردار است که مربوط به نواحی ۳ و ۵ و قسمتی از ناحیه ۸ است و نواحی ۶ و ۱۰ بیشترین میزان تاب‌آوری را در برابر زلزله دارند. - در منطقه یک به ترتیب نواحی ۴، ۸، ۲، ۳، ۹، ۵، ۱۰، ۷، ۱ و ۶ تاب‌آوری کمتری دارند. - رتبه‌بندی تاب‌آوری کالبدی نواحی منطقه ۱ در برابر زلزله به این صورت است که نواحی ۲، ۳، ۴ و ۵ بالاترین رتبه تاب‌آوری، نواحی ۱، ۷ و ۸ تاب‌آوری متوسط، نواحی ۶ و ۱۰ تاب‌آوری کم، ناحیه ۹ تاب‌آوری خیلی کم دارند. - نواحی ۲، ۷ و ۸ از تاب‌آوری زیاد، نواحی ۳ و ۴ از تاب‌آوری متوسط، ناحیه ۱۰ از تاب‌آوری کم و نواحی ۱، ۵، ۶ و ۹ از تاب‌آوری خیلی کم در برابر زلزله برخوردار می‌باشند. - تاب‌آوری زیست‌محیطی منطقه ۱ شهر تهران متفاوت است. - تاب‌آوری اقتصادی منطقه ۱ شهر تهران در سطح متوسط است. - تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، زیست‌محیطی منطقه ۱ شهر تهران در وضعیت متوسطی قرار دارد.	میزان تاب‌آوری در شهر تهران پایین است. علاوه براین میزان تاب‌آوری در بین مناطق، نواحی، محله‌های شهر تهران متفاوت است. حتی در سطح یک محله میزان تاب‌آوری در ابعاد مختلف نیز متفاوت است؛ به‌عنوان‌مثال ازنظر کالبدی – محیطی محله‌ی هرندی در بهترین وضعیت ولی در بعد اقتصادی در بدترین وضعیت قرار گرفته است.
		۲	- بیش از یک چهارم جمعیت منطقه در معرض خطر بی‌آبی کامل قرار دارند. - در زمان بحران محله‌های شمالی منطقه ۲ مانند سعادت‌آباد و شهرک غرب نسبت به محله‌های جنوبی آن دچار آسیب‌های زیرساختی بیشتری می‌شوند. همچنین تاب‌آوری محله‌های غربی و شمالی با توجه به وجود مخازن هشت‌گانه نسبت به محله‌های توحید و شادمهر بهتر است. - تاب‌آوری شبکه‌های ارتباطی منطقه ۲ شهر تهران به این صورت است که محله‌های غربی منطقه ۲ شهرداری تهران تاب‌آوری کمتری در برابر زلزله داشته دارند و با حرکت از سمت غرب به شرق منطقه میزان تاب‌آوری بدنه خیابان افزایش می‌یابد.	
		۳	- تاب‌آوری کالبدی محله زرگنده در منطقه ۳ پایین است.	
		۴	- تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی- محیطی و نهادی منطقه ۴ شهر تهران در برابر مخاطرات طبیعی پایین است بااین‌حال، ازنظر ساختاری- طبیعی کاربری اراضی وضعیت مناسبی دارد.	
		۵	- به ترتیب نواحی ۴، ۱ و ۶ بیشترین تاب‌آوری کالبدی و نواحی ۵، ۳، ۲ و ۷ کمترین میزان تاب‌آوری کالبدی رادارند.	
		۷	- محله‌های بهار، نیلوفر و عباس‌آباد بیشترین تاب‌آوری و محله‌های نظام‌آباد، شارق و خواجه نظام الملک کمترین تاب‌آوری را داشتند.	
		۹	- محله‌های فتح و شمشیری ازنظر تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، نهادی و زیرساختی در بدترین وضعیت قرار دارند.	
		۱۰	- تاب‌آوری منطقه ۱۰ شهر تهران در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، نهادی در برابر مخاطرات طبیعی ضعیف است.	
		۱۲	- در بعد کالبدی محیطی، محله‌های مختاری- تختی و هرندی بهترین وضعیت و محله‌های بازار و بهارستان بدترین وضعیت را ازنظر تاب‌آوری زلزله دارند. در بعد اجتماعی محله‌های ایران و فردوسی بهترین وضعیت و محله‌های هرندی و سنگلج بدترین وضعیت را ازنظر تاب‌آوری زلزله دارند. در بعد تاب‌آوری اقتصادی محله مختاری- تختی در بالاترین رتبه و هرندی در پایین‌ترین رتبه قرار دارند. در بعد نهادی محله‌های ارگ پامنار و مختاری- تختی بهترین وضعیت و محله‌های آبشار- دردار و بازار بدترین وضعیت را ازنظر تاب‌آوری زلزله دارند. - شاخص‌های دل‌بستگی مکانی و تاب‌آوری اجتماعی، اقتصادی، نهادی و اکولوژیکی منطقه ۱۲ در برابر مخاطرات طبیعی خیلی ضعیف است. - سطح کلی منطقه ۱۲ در برابر بحران پایین است، فقط ۱/۰۳ درصد از منطقه ۱۲ شهر تهران ازنظر کالبدی تاب‌آوری زیادی دارد و ۷۴/۶۴ درصد تاب‌آوری متوسط و در ۲۴/۳۳ درصد از منطقه ۱۲ تاب‌آوری کم است؛ و ناحیه ۵ تاب‌آورترین ناحیه در سطح منطقه ۱۲ است. - تاب‌آوری کالبدی محلات منطقه ۱۲ یکسان نیست. - بیشتر معابر منطقه ۱۲ شهر تهران و مخصوصاً معابر واقع در قسمت‌های مرکزی و شرق منطقه ۱۲ دارای تاب‌آوری پایینی هستند.	
		۱۴	- تاب‌آوری منطقه ۱۴ از جنبه زیست‌محیطی پایین است و هر چه به‌سوی محلات غربی و جنوب غربی حرکت می‌کنیم از میزان تاب‌آوری آن کاسته می‌شود.	
		۱۵	- در منطقه ۱۵، پایین‌ترین میزان تاب‌آوری متعلق به ناحیه ۱ و بالاترین میزان تاب‌آوری متعلق به ناحیه ۵ است.	
		۱۷	- تاب‌آوری کالبدی محله شماره ۱۹ در منطقه ۱۷ پایین است.	
		۲۲	- تاب‌آوری منطقه ۲۲ شهر تهران از دیدگاه مؤلفه‌های محیط‌زیستی و زیرساختی، اقتصادی و اجتماعی به ترتیب در وضعیت‌های نسبتاً مناسب، نامناسب و نسبتاً مناسب قرار دارد. - تاب‌آوری اجتماعی منطقه ۲۲ در سطح مطلوب است.	

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

نتیجه‌گیری

در این پژوهش مقاله‌های حوزه تاب‌آوری شهری چاپ‌شده در مجله‌های مورد تائید وزارت علوم و تحقیقات فناوری جمهوری اسلامی ایران در رشته‌های جغرافیا، معماری و شهرسازی، مدیریت، محیط‌زیست و زمین‌شناسی، مورد فراتحلیل قرار گرفت. متناسب با معیارهای در نظر گرفته‌شده برای ورود پژوهش‌ها به فراتحلیل، اولین مقاله در سال ۱۳۹۰ به چاپ رسیده ولی تا سال ۱۳۹۶ به تاب‌آوری شهری کمتر توجه شده است. در سال ۱۳۹۶ به دلیل وقوع زلزله در شهر سرپل ذهاب و در سال ۱۳۹۸ به دلیل وقوع سیل در شهرهای آق‌قلا، شیراز، پل‌دختر، نورآباد (دلفان)، شهرهای استان خوزستان و سایر شهرهای ایران توجه به تاب‌آوری شهری بیشتر شده است. فراتحلیل مقاله‌های چاپ‌شده در حوزه تاب‌آوری شهری در ایران نشان داد که در عنوان پژوهش‌ها به‌طور مشخص به یکی از پنج مورد «حوادث غیرمترقبه یا سوانح، بحران، مخاطرات طبیعی یا محیطی، زلزله، سیل» اشاره‌شده است. نکته جالب‌توجه این است که تا قبل از وقوع سیل ۱۳۹۸ در شهرهای ایران، به تاب‌آوری شهرها در برابر سیل توجهی نشده و مقاله‌ای در این زمینه یافت نشد. بررسی پراکندگی تعداد مطالعات انجام‌شده نشان داد، بیشترین مطالعات مربوط به استان‌های تهران (۴۳ پژوهش) و آذربایجان شرقی (۱۲ پژوهش) است و با توجه به معیارهای مذکور در بخش روش در استان‌های گلستان، قزوین، قم، مرکزی، کرمانشاه، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد، یزد و خراسان جنوبی پژوهشی متناسب تحقیق یافت نشد و در سطح شهر تهران به ترتیب مناطق ۱، ۱۲ و ۲ بیشتر از سایر مناطق موردتوجه پژوهشگران بوده است.

با توجه به اینکه در پهنه جنوبی شهر تهران ویژگی‌های مانند توسعه شهرک‌های اقماری و سکونتگاه‌های پیرامون شهر، کمبود منابع پایدار درآمدی برای جبران هزینه‌های سنگین شهری، کم‌توجهی درست به توسعه زیرساخت‌های شهری، استقرار مراکز جمعیتی روی گسل‌ها و مسیل، تخلف در ساخت‌وسازها، مهاجرت و حاشیه‌نشینی، تراکم بیش‌ازحد جمعیت در مناطق شهری و عمدتاً جنوب آن، ناکارآمدی شبکه‌های ارتباطی و ساماندهی حمل‌ونقل و ترافیک و نظام جابجایی یکپارچه در سفرهای درون‌شهری وجود دارد اما مطالعات اندکی در ارتباط با تاب‌آوری این پهنه انجام‌شده است؛ به‌طوری‌که در مناطق ۳، ۹، ۱۱، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۲۰ و ۲۱ مطالعه‌ای متناسب با ویژگی‌های موردنظر این پژوهش یافت نشد. فراتحلیل پژوهش‌ها ازنظر روش‌شناسی نشان‌دهنده این بود که بیشتر مقاله‌ها دارای ماهیت کاربردی هستند و ازنظر رویکرد پژوهش، هدف پژوهش و جمع‌آوری اطلاعات به ترتیب اولویت با پژوهش‌های کمی، توصیفی – تحلیلی و روش پیمایشی- پرسشنامه‌ای بوده است. در ادامه مهم‌ترین نتایج حاصل از فراتحلیل نتایج مقاله‌های منتخب ارائه می‌شود:

- به‌طورکلی میزان تاب‌آوری در شهرهای ایران پایین است. مهم‌ترین دلایل آن دسترسی نامناسب به خدمات شهری، آگاهی پایین شهروندان نسبت به مخاطرات طبیعی، تغییرات شدید کاربری زمین، تورم اقتصادی بالا، درصد بالای افراد زیر خط فقر، عدم بیمه ساکنان و عدم اعتماد اجتماعی، مصرف بالای انرژی، کمبود ظرفیت پناهگاه‌ها در سطح شهرها، ظرفیت پایین مراقبت‌های پزشکی، پایین بودن تعداد پایگاه‌ها مدیریت بحران در سطح شهرها به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط، کمبود هزینه‌های شهرداری برای مدیریت بلایا مخصوصاً در شهرهای کوچک و متوسط، است.
- میزان تاب‌آوری در بافت مرکزی شهرها، بافت‌های فرسوده شهرها و سکونتگاه‌های غیررسمی به دلیل آسیب‌پذیری بالای ساختمان‌ها به دلیل کیفیت پایین و عمر بنای بیش از ۳۰ سال، وجود معابر کم‌عرض (عرض کمتر از ۶ متر)، عدم دسترسی به فضاهای باز، دسترسی ضعیف به خدمات شهری، وضعیت نامناسب اقتصادی ساکنان، پایین بودن سطح انسجام اجتماعی، توسعه نامنظم شهری و کیفیت پایین زندگی درنتیجه فقر توزیع‌شده در این پهنه‌ها پایین است.
- میزان تاب‌آوری در قسمت‌های مختلف بافت فرسوده و بافت مرکزی شهرها یکسان نیست؛ بدین معنی که در بعضی از قسمت‌های بافت فرسوده میزان تاب‌آوری نامناسب‌تر از دیگر از قسمت‌ها است.
- محدوده‌های که در دهه‌های اخیر توسعه پیدا کرده‌اند نسبت به سایر محدوده‌های شهر از تاب‌آوری بالاتری برخوردار بوده‌اند.
- در طبقه‌بندی شهرها ازنظر جمعیت این نتیجه حاصل شد که تفاوت معنی‌داری در میزان تاب‌آوری آن‌ها وجود ندارد؛ چراکه در اکثر شهرها میزان تاب‌آوری پایین است.
- در بین شهرهای ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر، تنها شهر جیرفت وضعیت تاب‌آوری مناسبی داشته و مابقی شهرهای موردمطالعه از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده‌اند. سطح بالای آگاهی عمومی و آموزش در مورد وقوع احتمالی سیل و وجود برنامه‌های جامع مدیریت بحران و وجود فضاهای باز در سطح شهر از مهم‌ترین عوامل مثبت مؤثر بر تاب‌آوری شهر

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴. پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جیرفت است.

- به‌طورکلی می‌توان گفت که نوعی تناوب و حتی تعارض در تاب‌آوری یا عدم تاب‌آوری در سطح شهرهای ایران وجود دارد؛ چراکه در هیچ‌کدام از شهرها، مناطق یا نواحی شهری، ثبات در تاب‌آوری وجود ندارد و هیچ شهری یا منطقه‌ی شهری در ارزیابی همه معیارها تاب‌آور نیست؛ به عبارت دیگر هیچ دو مکانی ازنظر تاب‌آوری شبیه هم نیستند؛ و در بین مناطق شهری، نواحی و محله‌های شهری تفاوت‌های زیادی مشاهده می‌شود. به‌عنوان‌مثال محله هرندی در شهر تهران ازنظر تاب‌آوری کالبدی – محیطی در بهترین وضعیت ولی در بعد اقتصادی در بدترین وضعیت قرار دارد. در همین راستا کامپانلا[1] ۲۰۰۶، میرو و همکاران[2] ۲۰۱۶، میرو و نیول[3] ۲۰۱۹، معتقدند که هیچ دو مکانی از نظر تمامی ابعاد، تاب‌آوری مشابهی ندارند.

منابع

۱. احمدیان، محمدعلی (۱۳۸۲)، حاشیه‌نشینی؛ ریشه‌ها و راه‌حل‌ها، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، شماره ۴۳ و ۴۴، صص ۲۹۶- ۲۷۶.
۲. افتخاری، رکن‌الدین و صادقلو، طاهره (۱۳۹۶)، تاب‌آوری اجتماعات محلی در برابر مخاطرات محیطی، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
۳. ایمان، محمدتقی و خواجه‌نوری، بیژن (۱۳۸۵)، فراتحلیل: روشی برای مطالعه مطالعات، روش‌شناسی علوم انسانی، سال ۱۲، شماره ۴۹، ۸۳–۱۲۰.
۴. حاتمی نژاد، حسین، سیف‌الدینی، فرانک و میره، محمد (۱۳۸۵)، بررسی شاخص‌های مسکن غیررسمی در ایران، نمونه موردی محله شیخ‌آباد قم، پژوهای جغرافیایی، شماره ۵۸، صص ۱۴۵–۱۲۹.
۵. خلعتبری، اسدالله (۱۳۸۷)، آمار و روش تحقیق، تهران، پردازش.
۶. زبردست، اسفندیار، خلیلی، احمد و دهقانی، مصطفی (۱۳۹۲)، کاربرد روش تحلیل عاملی در شناسایی بافت‌های فرسوده شهری، نشریه هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی، دوره هجدهم، شماره ۲، ۲۷–۴۲.
۷. سلیمی، جلیل و مکنون، رضا (۱۳۹۷)، فراتحلیل کیفی پژوهش‌های علمی ناظر بر مسئله حکمرانی در ایران، مدیریت دولتی، دوره ۱۰، شمار ۱، ۱–۳۰.
۸. شفیعا، سعید، شفیعا، محمدعلی و کاظمیان، غلامرضا (۱۳۹۲)، فراتحلیل روش و نتایج پژوهش‌های کیفیت زندگی شهری در ایران، جامعه‌شناسی کاربردی، پیاپی ۵۰، ۲۴ (۲): ۲۱–۴۰.
۹. شماعی، علی، ساسان‌پور، فرزانه و علی حسینی، رحمان (۱۳۹۸)، تحلیل فضایی تاب‌آوری شهری در محله‌های بخش مرکزی شهر تبریز، پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، دوره ۷، شماره ۲، ۳۴۹- ۳۷۴.
۱۰. عباسی ورکی، الهام، توکلی نیا، جمیله، سجادی، ژیلا و صرافی، مظفر (۱۳۹۷)، فراتحلیل کیفی از مقالات علمی ناظر بر شهر – منطقه، پژوهش‌های دانش زمین، سال نهم، شماره ۳۶، ۲۰۱- ۲۲۰.
۱۱. کرمانی، مهدی، نوغانی دخت بهمنی، محسن، برادران کاشانی، زهرا (۱۳۹۷)، فراتحلیل کیفی مقالات پژوهشی حوزه توانمندسازی زنان روستایی و شهری در ایران، مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان، سال ۱۶، شماره ۲، ۳۳-۵۴.
۱۲. مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر تهران (۱۳۹۶)، تاب‌آوری شهری.
۱۳. نصرالهی، سیدنوراله، مختاری، حیدر و سیدین، مریم السادات (۱۳۹۲)، فراتحلیل: رویکردی به تلفیق و ارزشیابی پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی، فصلنامه پردازش و مدیریت اطلاعات، دوره ۲۹، شماره ۲، ۲۹۳-۳۱۶.
14. Adger, W. N., Hughes, T. P., Folke, C., Carpenter, S. R., & Rockström, J. (2005). Social-ecological resilience to coastal disasters. Science, 309(5737), 1036-1039.
15. Ainuddin, S., & Routray, J. K. (2012). Earthquake hazards and community resilience in Baluchistan. Natural hazards, 63(2), 909-937.
16. Alessa, L., Kliskey, A., Lammers, R., Arp, C., White, D., Hinzman, L., & Busey, R. (2008). The arctic water resource vulnerability index: an integrated assessment tool for community resilience and vulnerability with respect to freshwater. Environmental management, 42(3), 523-541.
17. Bodin, P., & Wiman, B. (2004). Resilience and other stability concepts in ecology: Notes on their origin, validity, and usefulness. ESS bulletin, 2(2), 33-43.
18. Brock, M. A., Nielsen, D. L., Shiel, R. J., Green, J. D., & Langley, J. D. (2003). Drought and aquatic community resilience: the role of eggs and seeds in sediments of temporary wetlands. Freshwater Biology, 48(7), 1207-1218.
19. Burton, C. G. (2015). A validation of metrics for community resilience to natural hazards and disasters using the recovery from Hurricane Katrina as a case study. Annals of the Association of American Geographers, 105(1), 67-86.
20. Campanella, T. J. (2006). Urban resilience and the recovery of New Orleans. Journal of the American planning association, 72(2), 141-146. https://doi.org/10.1080/01944360608976734
21. Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. Annual review of ecology and systematics, 4(1), 1-23.
22. Hosseinioon, S. (2018). Measuring Urban Resilience to Natural Disasters for Iranian Cities: Challenges and Key Concepts. In Urban Disaster Resilience and Security (pp. 71-89). Springer, Cham.
23. King, C. A. (2008). Community resilience and contemporary agri-ecological systems: reconnecting people and food, and people with people. Systems Research and Behavioral Science: The Official Journal of the International Federation for Systems Research, 25(1), 111-124.
24. Klein, R. J., Nicholls, R. J., & Thomalla, F. (2003). Resilience to natural hazards: How useful is this concept? Global environmental change part B: environmental hazards, 5(1), 35-45.

1 - Campanella
2 - Meerow et al
3- Meerow and Newell

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

Reference [In Persian]

1. Ahmadian, Mohammad Ali (2003), Marginalization; Roots and Solutions, Islamic Social Research, No. 43 and 44, pp. 296-276 [In Persian].
2. Eftekhari, Rokanuddin and Sadeghloo, Tahereh (2017), Resilience of local communities against environmental hazards, Tarbiat Modares University [In Persian].
3. Iman, Mohammad Taghi and Khajeh Nouri, Bijan (2006), meta-analysis: a method for studying studies, methodology of humanities, year 12, number 49, 83-120 [In Persian].
4. Hatami Nejad, Hossein, Seif al-Dini, Frank and Mira, Mohammad (2006), A Study of Informal Housing Indicators in Iran, Case Study of Sheikh Abad neighborhood of Qom, Geographical Surveys, No. 58, pp. 145-129 [In Persian].
5. Khalatbari, Assadollah (2008), Statistics and Research Methods, Tehran, Processing [In Persian].
6. Zabrdast, Esfandiar, Khalili, Ahmad and Dehghani, Mostafa (2013), Application of factor analysis method in identifying worn urban textures, Journal of Fine Arts, Architecture and Urban Planning, Volume 18, Number 2, 27-42 [In Persian].
7. Salimi, Jalil and Maknoon, Reza (2018), Qualitative meta-analysis of scientific research on the issue of governance in Iran, Public Management, Volume 10, Number 1, 1-30 [In Persian].
8. Shafia, Saeed, Shafia, Mohammad Ali and Kazemian, Gholamreza (2013), Meta-analysis of the method and results of urban quality of life research in Iran, Applied Sociology, 50, 24 (2): 21-40 [In Persian].
9. Shamaei, Ali, Sasanpour, Farzaneh and Ali Hosseini, Rahman (2019), Spatial analysis of urban resilience in the neighborhoods of the central part of Tabriz, Geographical Research of Urban Planning, Volume 7, Number 2, 349-374 [In Persian].
10. Abbasi Varki, Elham, Tavakoli Nia, Jamileh, Sajjadi, Jila and Sarrafi, Mozaffar (2018), Qualitative meta-analysis of scientific articles on the city-region, Earth Science Research, Year 9, No. 36, 201-220 [In Persian].
11. Kermani, Mehdi, Noghani Dokht Bahmani, Mohsen, Baradaran Kashani, Zahra (2018), Qualitative meta-analysis of research articles in the field of rural and urban women empowerment in Iran, Social Psychological Studies of Women, Volume 16, Number 2, 33-54 [In Persian].
12. Tehran Islamic Council Research Center (2017), Urban Resilience [In Persian].
13. Nasrollahi, Seyed Noorullah, Mokhtari, Haidar and Seyedin, Maryam Sadat (2013), Meta-analysis: An Approach to Integrating and Evaluating Information Science and Knowledge Research, Quarterly Journal of Information Processing and Management, Volume 29, Number 2, 293-316 [In Persian].
25. Koufogiannakis, D. (2012). The state of systematic reviews in library and information studies.
26. La Rosa, D., Privitera, R., Barbarossa, L., & La Greca, P. (2017). Assessing spatial benefits of urban regeneration programs in a highly vulnerable urban context: A case study in Catania, Italy. Landscape and Urban Planning, 157, 180-192.
27. Ledger, M. E., Harris, R. M., Armitage, P. D., & Milner, A. M. (2012). Climate change impacts on community resilience: evidence from a drought disturbance experiment. Advances in Ecological Research, 46, 211-258.
28. Marin, L. E. M., & Russo, V. (2016). Re-localizing 'legal'food: a social psychology perspective on community resilience, individual empowerment and citizen adaptations in food consumption in Southern Italy. Agriculture and human values, 33(1), 179-190.
29. Mason, G., & Pulvirenti, M. (2013). Former Refugees and Community Resilience: 'Papering Over'Domestic Violence. British Journal of Criminology, 53(3), 401-418.
30. Masten, A. S. (1999). Resilience Comes of Age Reflections on the Past and Outlook for the. Resilience and development: Positive life adaptations, 281.
31. Meerow, S., & Newell, J. P. (2019). Urban resilience for whom, what, when, where, and why?. Urban Geography, ۳۲۹-۳۰۹ ,(۳)٤٠. https://doi.org/٠/١٠,١٠٨٠ ٢٧٢٣٦٣٨,٢٠١٦,١٢٠٦٣٩٥
32. Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. Landscape and urban planning, 147, 38-49. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011
33. Paton, D., Millar, M., & Johnston, D. (2001). Community resilience to volcanic hazard consequences. Natural hazards, 24(2), 157-169.
34. Pitkin, B. (2001). Theories of neighborhood change: Implications for community development policy and practice. UCLA Advanced Policy Institute, 28.
35. Rose, A. (2004). Defining and measuring economic resilience to disasters. Disaster Prevention and Management: An International Journal, 13(4), 307-314.
36. Rosenthal, S. S. (2008). Old homes, externalities, and poor neighborhoods. A model of urban decline and renewal. Journal of urban Economics, 63(3), 816-840.
37. Sadiq, A. A., & Noonan, D. (2015). Local capacity and resilience to flooding: community responsiveness to the community ratings system program incentives. Natural Hazards, 78(2), 1413-1428.
38. Sharifi, A., & Yamagata, Y. (2016). Urban Resilience Assessment: Multiple Dimensions, Criteria, and Indicators. In Urban Resilience (pp. 259-276). Springer, Cham.
39. Stehr, S. D. (2006). The political economy of urban disaster assistance. Urban Affairs Review, 41(4), 492-500.
40. Wilson, G. A. (2013). Community resilience, social memory and the post-2010 C hristchurch (N ew Z ealand) earthquakes. Area, 45(2), 207-215.
41. Znati, T., & Comfort, L. K. (2016). A cost-effective, environmentally-aware undersea infrastructure to enhance community resilience to tsunamis. Safety science, 90, 84-96.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۴. پاییز ۱۴۰۰
Urban managment
No.64 Autumn 2021

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]